

Naziv	Istraživanje stavova roditelja o njihovom učešću u životu škole		
Status	Final		
	proMENTE socijalna istraživanja: www.proMENTE.org	Istraživač i autor izvještaja: Esad Bratović	eso@proMENTE.org
		Istraživač: Andrea Soldo	andrea@proMENTE.org

Sadržaj:

1.	Uvod.....	3
1.1.	O ESP-u	3
1.2.	Značaj roditeljskog učešća.....	3
1.3.	Politički kontekst	3
1.3.1.	Pozadina.....	3
1.3.2.	Ključni problemi za Bosnu i Hercegovinu	4
1.3.3.	Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini	5
2.	Metodologija.....	7
2.1.	Ciljna populacija:.....	7
2.2.	Veličina uzorka:	7
2.3.	Vrsta uzorka:.....	7
3.	Rezultati fokus grupa.....	8
4.	Rezultati anketnog istraživanja	10
4.1.	Opis uzorka	10
4.2.	Učešću roditelja u životu škole.....	10
4.3.	Direktori i roditelji	14
4.4.	Percipirani ishod učešća roditelja	16
4.5.	Povezanost različitih oblika učešća i percipiranih ishoda učešća roditelja	18
4.6.	Prepreke učešću roditelja u životu škole.....	20
4.6.1.	Percepcija roditelja.....	20
4.6.2.	Percepcija roditelja i direktora	21
5.	Zaključci i preporuke.....	22
6.	Bibliografija.....	24

1. Uvod

Ovaj izvještaj predstavlja rezultate istraživanja za Bosnu i Hercegovinu (BiH) o stavovima i viđenju roditelja djece osnovnih škola o učešću roditelja u školama. Za potrebe ovog izvještaja, "roditeljsko učešće" je označeno kao sudjelovanje roditelja u donošenju odluka, u izvannastavnim aktivnostima, te u obrazovanju svoje djece

Ovo istraživanje je dio projekta Programa za podršku obrazovanju (Education Support Program - ESP) pod nazivom "Unapređenje obrazovne inkluzije i kvalitete u jugoistočnoj Europi", projekat , koji je financiran od strane Instituta Otvoreno Društvo (Open Society Institute - OSI). Projekat ima za cilj rješavanje problema porasta nejednakosti u obrazovanju u zemljama jugoistočne Evrope (Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo, Makedonija, Moldavija, Crna Gora, Rumunija i Srbija).

Slična istraživanja provedena su u ostalih sedam zemalja.. Plan je da projekat traje tri godine i da obuhvati nekoliko faza. Tokom prve faze, empirijska istraživanja će biti provedena kako bi se bolje razumjeli sposobnosti, vrijednosti, stavovi i aktivnosti direktora s obzirom na sudjelovanje na razini škole u odabranim zemljama jugoistočne Evrope. Druga faza projekta, koja je prikazana ovim izvještajem je usmjerena na percepciju roditelja o vrijednostima njihovog učešća u životu i radu škole.

1.1. O ESP-u

Programa za podršku obrazovanju (ESP) i mreža njegovih partnera podržavaju obrazovne reforme u zemljama u tranziciji, kombinirajući najbolju praksu i politike jačanja vrijednosti otvorenog društva. ESP djeluje kako bi se olakšale takve obrazovne promjene i pruža podršku razvoju nacionalnih politika. Podrška je usmjerena ka srednjoj Aziji, ka Kavkazu, Europi, Bliskom istoku, Rusiji, Južnoj Aziji i Južnoj Africi.

ESP ima urede u Budimpešti, Londonu i New Yorku.

1.2. Značaj roditeljskog učešća

Poticaj za ovu studiju je nađen u rezultatima nedavnih empirijskih istraživanja koji ističu poboljšanje roditeljskog angažmana kao vrlo obećavajuću strategiju, ne samo za poboljšanje obrazovnih rezultata učenika ukupno, već kao i faktor koji pomaže socijalno isključenoj djece i djeci s posebnim potrebama da prevladaju obrazovne nedostatke.

Štoviše, pozitivna veza između roditelja i nastavnika može biti shvaćena kao socijalni kapital (Wong & Hughes 2006, str.657). Koncept socijalnog kapitala je dobio mnogo pažnje u nedavnoj literaturi o obrazovanju (Dika & Singh 2002, str.34), uglavnom kao eksplanatorna varijabla. Međutim, socijalni kapital se, isto tako, može posmatrati kao rezultat.

1.3. Politički kontekst

1.3.1. Pozadina

Obrazovni Sistem u BiH je veoma decentralizovan, a po svojoj strukturi podsjeća jako na državnu strukturu BiH. Struktura vlasti u BiH vrlo je kompleksna. Osim vlade na državnoj razini, postoji i drugi nivo vlada koju čine dva entiteta: Federacije BiH i Republika Srpska, svaka sa svojim

Zakonima. Tu je i međunarodno nadziran Distrikt Brčko, koji sjedi između dva entiteta. Federacija BiH je podijeljena na 10 kantona, od kojih svaki ima svoju vladu.

U Bosni i Hercegovini postoji 13 različitih ministarstava obrazovanja. Jedno u Republici Srpskoj, jedno u Federaciji BiH, po jedno u svakom od 10 kantona te funkcionalni ekvivalent ministarstvu obrazovanja: Odjel za obrazovanje u Brčko Distriktu BiH. Svako ministarstvo ima svoj Zakon o osnovnom obrazovanju, osim Federacije BiH. Pored toga, postoji državni zakon: "Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini" koju je usvojio Dom naroda u 2003, i koji pruža načela za više kohezivan sistem obrazovanja koji poštuje prava svih. Na državnom nivou, Ministarstvo civilnih poslova odgovorno je za obrazovanje.

Kantonalni zakoni su još uvijek u procesu usklađivanja i harmonizacije zakona sa Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini.

1.3.2. Ključni problemi za Bosnu i Hercegovinu

Roditeljski sastanci su po zakonu obavezni i gotovo uvijek se provode u Bosni i Hercegovini. Ovi sastanci su prirode gdje nastavnici izvještavaju roditelje o napretku svoje djece u školi.

Tu su i planovi za formiranje vijeća roditelja. Međutim: "U većini osnovnih i srednjih škola u Bosni i Hercegovini, nedostaje efikasan mehanizam za uključivanje roditelja i zajednice u kreiranju kvalitetne škole i stvaranju demokratskog procesa odlučivanja. Iako je Zakon o osnovnim i srednjim školama uključuje i planove za stvaranje vijeća roditelja, aktivnosti tih tijela često su samo formalnost te su u najboljem slučaju izuzetno sporadična "(ICVA 2005).

Pregled obrazovnih politika Bosne Hercegovine urađen od strane Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (2003) opisuje trenutno stanje obrazovnog sistema i raspravlja o aktuelnim pitanjima i preprekama u upravljanju obrazovanjem u Bosni i Hercegovini. U izvještaju se spominje različiti problemi:

- "Nepostojanje političkog vodstva i manjak administrativne sposobnosti u obrazovanju, nedostatak modernih obrazovnih vještina vodstva na svim razinama."
- "Veliki broj zakona: sa velikim brojem različitih pravnih osnova za obrazovanje, pravna slika je zbunjujuća i ne postoje zajednički standardi ili mjere kvalitete u cijeloj BiH"
- "Nesvjesnost o potrebi za promjenama, nedostatak motiva za dizajniranje ili provedbu obrazovnih inovacija."
- "Nedostatak učešća od strane roditelja, zajednice, škole i nastavnika."
- "Politizacija obrazovnih pitanja."
- "Obrazovanje nije vezano za ekonomski oporavak ... Postoji potreba da ministarstva obrazovanja i ministarstva rada održavaju redovne rasprave o zajedničkim pitanjima" (Organisation for Economic Co-operation and Development 2003, str.121).

Neke druge studije indentifikuju i neke druge probleme.

- Obrazovanje u Bosni i Hercegovini još uvijek podijeljeno - vidi ECRI (2005). Velika većina škola se svrstala uz jedan od tri "konstitutivna naroda" Bosne i Hercegovine a učenici i nastavnici koriste jedan od korenspondirajuća tri službenog jezika. Škole prate programe i koriste udžbenike (ibid., str.16) koji su u određenoj mjeri uvezeni iz susjednih zemalja, ovisno o političkoj i etničkoj orijentaciji lokalnih vlasti. Očito je da ovakvo stanje nije održivo

jer svaka od triju strana ima svoju verziju istorije (Namir Ibrahimović 2004). Ovakvo stanje se često brani argumentima o pravima nacionalnih i etničkih identiteta (Husremović i drugi. 2007)

- "Dvije škole pod jednim krovom". Ovakve škole pohađaju učenici različitih etničkih pozadina, ali zapravo to su dvije etnički odvojene škole u istoj zgradi. Ovakve škole imaju po dva direktora, dva pedagoga, dva sekretara (Namir Ibrahimović 2004).
- Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju je usvojena na državnoj razini 2003. Ipak, prema izvještaju Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (2005) zakon se ne provodi dosljedno u praksi. To se posebno odnosi na "dvije škole pod jednim krovom".
- Problemi s manjinama također treba spomenuti. Većina škola koristi samo jedan od tri jezika tri konstitutivna naroda i postoje samo neki primjeri škola koje zapravo uče jezik manjina, kao što su škole u Prnjavoru, gdje 100 učenika Ukrajinaca uče Ukrajiniski (Branka Stevandić 2004) što je pozitivan primjer učešća zajednice menadžmentu škole. S druge strane imamo učenike Hrvate i Bošnjake u Republici Srpskoj koji pohađaju nastavu samo na srpskom jeziku. Na isti način, srpski učenici u nekim dijelovima Federacije Bosne i Hercegovine rade prema bosanskim nastavnim planu i programu. To upućuje na zaključak da ti učenici i njihovi roditelji ne mogu uticati na nastavne planove i programe.
- I kako očekivati sudjelovanje Roma u donošenju odluka u školi, kada većina (Majda Bećirević 2006) ni ne pohađa osnovnu školu?

1.3.3. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini

Prava i obaveze roditelja

Prema članu 22, roditelji, staratelji i usvojitelji (u daljnjem tekstu: roditelji) osnovni su odgovornosti svoje djece Prava i obaveze, koji proistječu iz te uloge, roditelji realiziraju sukladno ovom zakonu i ostalim važećim propisima.

Član 23 govori da je pravo roditelja da odaberu vrstu obrazovanja koju će njihova djeca stjecati, pod uvjetom da je takvim izborom ostvareno pravo djeteta na odgovarajuće obrazovanje.

Član 24 i 25 govore da u ostvarivanju svojih prava, roditelji ne mogu ograničiti prava svoje djece da imaju pristup i korist od obrazovanja koje odgovara njihovim potrebama i mogućnostima niti mogu da odaberu obrazovanje svoje djece na način koji promovira predrasude na rasnoj, spolnoj, etničkoj, jezičkoj, vjerskoj ili bilo kojoj drugoj osnovi..

Roditelji imaju pravo svoju djecu obrazovati u javnim i privatnim školama.

Prema članu 27, roditelji su obvezni svojoj djeci osigurati redovito pohađanje škole tokom razdoblja obaveznog školovanja

Član 28 govori da je pravo i obveza roditelja redovno informisanje, konsultacije i praćenje obrazovnog napretka svoje djece, kao i pravo da prate i vrednuju rad direktora, nastavnika i drugog školskog osoblja, te kvalitetu rada škole u cjelini. Roditelji imaju pravo i obvezu, u interesu svoje djece i putem svojih predstavnika u školskim organima i tijelima i putem svojih asocijacija, na svim razinama odlučivanja, sudjelovati u odlučivanju o pitanjima od značaja za rad škole i funkcioniranje obrazovnog sustava uopće.

Školski odbor

Član 51 govori da je školski odbor odgovoran za utvrđivanje i provedbu politike škole, generalno rukovođenje radom škole i učinkovitu uporabu kadrovskih i materijalnih resursa. Članovi školskog odbora biraju se iz reda osoblja škole, osnivača škole, lokalne zajednice i roditelja, sukladno zakonom propisanoj proceduri, a po načelu ravnopravne zastupljenosti predstavnika navedenih struktura. Sastav školskog odbora mora odražavati nacionalnu strukturu učenika i roditelja, školskog osoblja i lokalne zajednice, onako kako ona u datom trenutku izgleda u načelu prema popisu stanovništva u BiH iz 1991. godine.

Vijeće roditelja

Prema članu 53, roditelji učenika imaju pravo, a škola obvezu, pomoći roditeljima da osnuju vijeće roditelja, čije članove biraju roditelji učenika. Način i procedura osnutka i rada vijeće roditelja utvrđuje se općim aktima škole

Vijeće roditelja:

- promovira interese škole u zajednici na čijem području se škola nalazi,
- predstavlja stajališta roditelja učenika školskom odboru,
- potiče angažman roditelja u radu škole,
- informira školski odbor o svojim stajalištima kada ocijeni da je to potrebno, ili po zahtjevu školskoga odbora, o svakom pitanju koje se odnosi na rad i upravljanje školom
- sudjeluje u izradi i realiziranju odgovarajućih projekata kojima se potiče i unapređuje obrazovni rad u školi
- kandidira i bira predstavnike roditelja u školski odbor.

2. Metodologija

Istraživanje na terenu je provedeno od strane Puls-a, agencije za istraživanje tržišta i javnog mnijenja, u periodu od 21. 12. 2009 godine do 28. 1. 2010 godine.

2.1. Ciljna populacija:

A) Roditelji djece osnovnih škola, B) Roditelji članovi školskih odbora i / ili vijeća roditelja u istoj školi, P) Direktori škola u svakoj od iste škole, E) socijalno isključeni roditelji

2.2. Veličina uzorka:

Uzorak škola: 30 škola

Uzorak A): Ukupno 900 roditelja

Uzorak B): u svakoj školi

Jedan član školskog odbora i četiri člana vijeća roditelja će biti nasumično izabrani za intervju iz popisa članova odbora i vijeća sa kraja prošle akademske godine, tj. maj / juni 2009. Ako vijeće roditelja nije dostupno, tada će se birati roditelji koji su članovi udruženja nastavnika i roditelja. Ako u školi nema ni roditelja vijeća, niti udruženja nastavnika i roditelja, tada će se za razgovor odabrati samo jedan roditelja iz školskog odbora.

Ako se prema ovakvom postupaku (odabir iz popisa na kraju prošle školske godine) ne mogu pronaći ispitanici jer su npr. napustili područje, zamjene se mogu uzeti iz ovogodišnjeg školskog odbora / Vijeće roditelja.

Na ovakav način će biti odabrani predstavnici roditelja iz dvije škole za uzorak E.

Uzorak P: Direktori škola u svakoj od 30 škola, plus dva direktora iz dvije škole sa roditeljima socijalno isključenih ((32 direktora ukupno)

Uzorak E¹: 2 uzorka od po 30 socijalno isključenih roditelja iz 2 škole (60 socijalno isključenih roditelja ukupno)

2.3. Vrsta uzorka:

Stratificirani slušani uzorak. Stratifikacija je urađena prema relevantnim geografskim područjima koja korespondiraju vrsti nastavnog plana i programa (bosanski NPP, hrvatski NPP, srpski NPP) te urbana/ruralna područja (dvodimenzionalni stratificirani uzorak).

¹ Uzorak E u BiH čine roditelji Roma

3. Rezultati fokus grupa

Na ovom mjestu su prezentovani zaključci fokus grupa koje su vođene sa roditeljima osnovnih škola. Fokus grupe su prethodile anketiranju roditelja na terenu.

- Škole u kojima su direktor i menadžment otvoreni za učešće roditelja, odnosno škole koje su otvorile svoja vrata roditeljima imaju i najveći nivo učešća roditelja u život škole. U takvim školama se roditelji osjećaju dobrodošlim i uglavnom odlaze u školu da se raspituju za svoje dijete. One podržavaju većinu inicijativa roditelja te se konsultuju sa njima oko mnogih važnih stvari. Prema iskazima učesnika fokus grupa, direktor predstavlja najvažniju kariku u participaciji roditelja. Ako je direktor nedostupan i zatvoren za učešće roditelja, u takvim školama participacije neće biti. Ona će ostati samo na formalnom nivou (formirat će se Vijeće roditelja) a njega će konstituirati „pogodni“ roditelji.
- Roditelji se slažu da bi mogli mnogo toga da doprinesu radu i životu škole i vide veliki potencijal među sobom koji bi trebalo iskoristiti za dobrobit svoje djece. Ipak, uticaj koji ima vijeća roditelja zajedno sa roditeljima koji nisu članovi vijeća ne doseže do odluka koje oni smatraju najrelevantnijim kao što je obim nastavno gradiva. Smatraju da bi njihov rad mogao imati većeg odjeka kada bi se vijeća roditelja bolje organizovala.

„Može se mnogo promijeniti, kada bi roditelji bili jedinstveni i kada se ne bi plašili da će se to negativno reflektovati na obrazovanje njihove djece. Pojedinci koji se oglase i mogli bi nastradati, a masovan glas roditelja bi mogao mnogo promijeniti.“

- Romi su potpuno isključeni iz života škole. Samo jedan roditelj od njih 16 iz dvije fokus grupe je čuo za vijeće roditelja. Njihov najveći problem još uvijek ostaje neravnopravan odnos prema njihovoj djeci te loši odnosi između njih i roditelja neromske djece.

„Ja krenula kod direktora na razgovor kad čistačica... se dere ...eno idu Romi...“ ja sam se požalila direktoru i on joj je rekao da će ostati bez posla bude li se tako ponašala. Šta je drugačije kad ide srbin, hrvat, musliman ili rom?“

- Roditelji djece sa poteškoćama u razvoju (djeca za posebnim potrebama) su više uključeni u život škole od roditelja djece tipičnog razvoja. Ti roditelji su primorani na takvo što zbog nedostatka stručnih kadrova u školama koja njihova djeca pohađaju.
- Kroz razgovore je primijećeno da roditelji generalno navode više negativnih stvari vezano za participaciju. Veoma rijetko se navode pozitivno primjeri i mali je broj onih koji smatraju da se sadašnjim načinom učešća roditelja u životu škole zaista može nešto promijeniti. Ipak, generalno posmatrajući, roditelji su optimisti što se tiče budućnosti vijeća roditelja i participacije uopšte te današnju situaciju pripisuju tranziciji školstva.

„Mi kao roditelji ništa ne možemo da uradimo, mi samo možemo da vidimo kako naša djeca ulaze i izlaze iz škole, to je sav naš domet.“

- Generalno je nizak nivo učešća roditelja u životu škole, roditelji su slabo informisani o tome šta je vijeće roditelja, koja su njihova prava i obaveze. Smatraju da kad bi bili više informisani da bi, najvjerovatnije, više i učestvovali u životu škole. Također, roditelji su dosta nezainteresovani.

„Danas je najbolja taktika: neka, uradiće to neko drug“.

- Najčešći razlozi zbog kojih roditelji ne učestvuju su nedostatak vremena, brz ritam života. Interesantno da u školu najmanje dolaze roditelji problematične djece, odnosno oni roditelji

koji bi baš trebali da dođu. Razlog slabog učešća roditelja romske djece je to što većinu svog vremena provode u potrazi za obrokom za taj dan i to što se osjećaju nepozvanim u školu. Nalaz koji ne ohrabruje je da dosta roditelja koji jesu članovi vijeća roditelja su tu samo radi koristi za svoje dijete.

„Većina roditelja je pasivno – smatraju da se ništa ne može promijeniti.“

- Najveća primjedba na reformu školstva je previše obiman NPP. djeca su danas preopterećena, imaju previše obaveza, testova, odgovaranja, domaćih zadaća, ne ostaje im slobodnoga vremena za druge aktivnosti a roditelji žele da su im djeca aktivna i u sportu, da ne budu na ulici. Roditelj koji želi da pomogne svom djetetu treba izdvojiti 5-6 sati dnevno, jer nastavnik sa tako obimnim gradivom i NPP koji mu je nametnut nije u stanju proći kroz program. Također, NPP koji donosi Ministarstvo je predviđen za prosječnu djecu. Ne vodi se računa o djeci sa posebnim potrebama, gdje se ubrajaju i djeca sa natprosječnim sposobnostima.

„Ono šta dobivamo je da se djeca filuju ogromnom količinom informacija. Znanje je nekvalitetno, i kada dođu u srednju školu, oni jako malo znaju, jer je ono što su učili vještački naučeno, loše savladano, i brzo se zaboravlja, jer se odmah usvaja novo gradivo“.

„Djeca nemaju onih dječjih radosti, u današnje vrijeme, kao da djeca nisu djeca. Treba im vratiti djetinstvo.“

4. Rezultati anketnog istraživanja

4.1. Opis uzorka

U istraživanju je učestvovalo 1143 roditelja djece koja pohađaju osnovnu školu. Od ukupnog broja roditelja, 60 roditelja su roditelja Roma.

569 roditelja je sa urbanog područja dok je 574 roditelja iz ruralnog područja.

422 ispitanika su roditelji djece koji pohađaju škole koje rade po bosanskom nastavnom planu i programu, 367 ispitanika su roditelji djece koja pohađaju škole koje rade po hrvatskom nastavnom planu i programu te 354 ispitanika su roditelji djece koja pohađaju škole koje rade po srpskom nastavnom planu i programu.

32 direktora osnovnih škola su učestvovala u istraživanju.

Mjesta/sela u kojim su roditelji i direktori anketirani: Banja Luka, Bileća, Bristovi, Derventa, Đulići, Fajtovci, Grude, Ilijaš, Kalošević, Kamberi, Kiseljak, Kočerin, Kostajnica, Livno, Maglaj, Mišin Han, Mostar, Obudovac, Osječani, Osmaci, Prisoje, Rodoč, Sarajevo, Sovići, Stolac, Tarčin, Tuzla, Vitina, Živinice

4.2. Učešću roditelja u životu škole

Istraživanjem se željelo utvrditi kakva je percepcija roditelja o tome koliko su često pozivani na različite oblike učešća u životu škole.

Različiti oblici učešća su predstavljeni kao kompozitne skale dobivene spajanjem pojedinačnih indikatora.

„*Sastanci u školi*“ je skala sa pitanjima koliko često je škola u toku prošle godine pozivala roditelje na grupne i individualne sastanke;

„*Pisane informacije*“ je skala sa pitanjima o tome koliko često je škola tokom prošle godine slala pisane informacije roditeljima o napretku njihovog djeteta, o tome kako pomoći svom djetetu da uči, informacije o pravilima, informacija o sadržaju lekcija, o školskom biltenu i pisane informacije o zdravlju, drogi i nasilju;

„*Volontiranje*“ je skala sa pitanjima koliko je često škola tokom prošle godine pozivala roditelje da pomognu pri održavanju školske infrastrukture, oko organizacije sportskih i društveno-kulturnih aktivnosti, pomoć oko nastave, te kod školskih uslužnih aktivnosti (biblioteka, dvorište, kuhinja);

„*Učešće u donošenju odluka*“ je skala sa pitanjima o tome koliko je često škola tokom prošle godine pozivala roditelje da daju svoje mišljenje o upravljanju školskim finansijama, o vannastavnim aktivnostima, o organizaciji događaja u školi i o pitanjima koja se tiču zdravlja i bezbjednosti.

Skala mjerenja je: 1 – Nikada; 2 – Jednom; 3 – dva do tri puta; 4 – više od tri puta².

Istraživanjem se željelo utvrditi i kakav je odaziv roditelja na različite oblike učešća u životu škole. Tako se za svaki indikator koji je činio skalu „Sastanci u školi“ ispitanicima postavljalo pitanje „Da li

² U analizi su isključeni ispitanici koji su odgovorili sa ne znam/ne sjećam se

je neko iz vaše porodice išao?" (skala mjerenja: 1 – Nikad, 2 – Jednom; 3 – Većinu puta; 4 – Svaki put);

Za svaki indikator koji čini skalu „Pisane informacije“ postavljalo se pitanje „Da li ih je neko iz vaše porodice pročitao?“ (skala mjerenja: 1 – Nikad, 2 – Jednom; 3 – Većinu puta; 4 – Svaki put);

Za svaki indikator koji čini skalu „Volontiranje“ postavljalo se pitanje „Da li je neko iz vaše porodice pružio ovakvu vrstu pomoći školi?“ (skala mjerenja: 1 – Nikad, 2 – Jednom; 3 – Većinu puta; 4 – Svaki put);

Za svaki indikator koji čini skalu „Učešće u donošenju odluka“ postavljalo se pitanje „Da li ste joj ga izložili (LIČNO/OSOBN/OSOBN ILI KAO PORODICA)?“ (skala mjerenja: 1 – Nikad, 2 – Jednom; 3 – Većinu puta; 4 – Svaki put).

Također, roditelji su za svaki od indikatora koji čine kompozitne skale „Sastanci u školi“, „Pisane informacije“, „Volontiranje“ i „Učešće u donošenju odluka“ upitani „Da li je to nešto na šta bi škola trebalo da poziva roditelje?/ Da li je to nešto što bi škola trebalo da šalje porodicama djece?“ Skala mjerenja je: 1 – Ne; 2 – Vjerovatno ne; 3 - Vjerovatno da; 4 – Da.

Konceptualni okvir istraživanja percepcije roditelja o njihovom učešću u životu škole je sažet u Tabela 1.

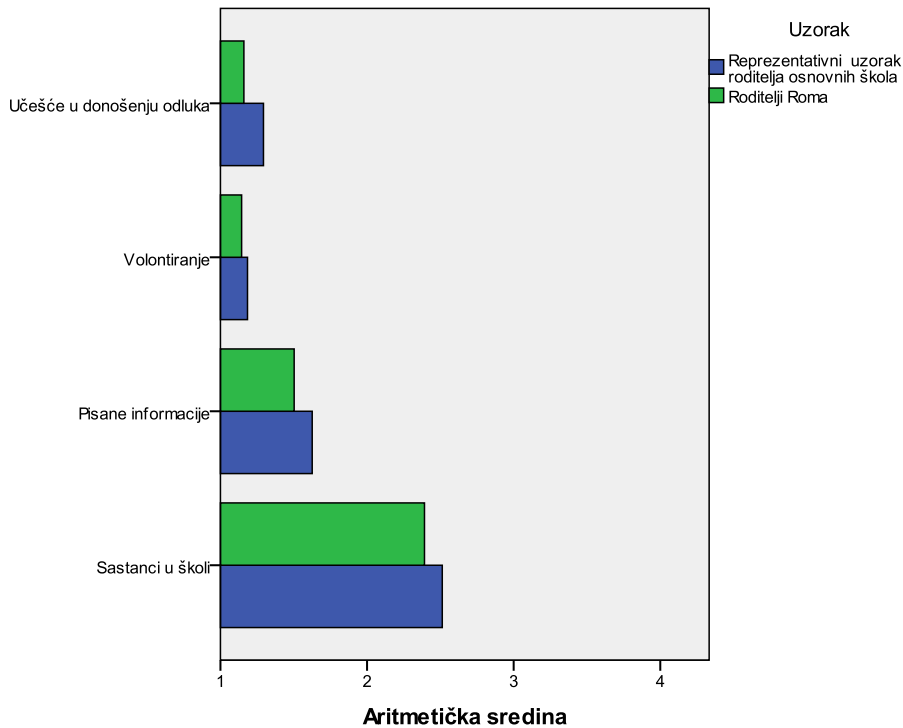
Tabela 1 Konceptualni okvir istraživanja percepcije roditelja o njihovom učešću u životu škole

	<i>Pozivi</i>	<i>Odaziv</i>	<i>Da je to nešto što bi škola trebala da radi?</i>
<i>Sastanci u školi</i>	Koliko često je škola u toku prošle godine pozivala roditelje?	Da li je neko iz vaše porodice išao?	Da je to nešto što bi škola trebala da radi?
<i>Pisane informacije</i>	Koliko često je škola tokom prošle godine slala pisane informacije?	Da li ih je neko iz vaše porodice pročitao?	Da je to nešto što bi škola trebala da radi?
<i>Volontiranje</i>	Koliko je često škola tokom prošle godine pozivala roditelje da pomognu?	Da li je neko iz vaše porodice pružio ovakvu vrstu pomoći	Da je to nešto što bi škola trebala da radi?
<i>Učešće u donošenju odluka</i>	Koliko je često škola tokom prošle godine pozivala roditelje da daju svoje mišljenje?	Da li ste joj ga izložili (lično/osobno/osobno ili kao porodica)?	Da je to nešto što bi škola trebala da radi?

Grafikon 1. prikazuje nivo učešća u životu škole reprezentativnog uzorka roditelja i roditelja Roma. Roditelji izjavljuju da ih je škola najviše pozivala na sastanke u školi, nešto manje su im slali pisane informacije a gotovo nikako ih nisu pozivali da učestvuju u donošenju odluka niti da volontiraju u školi u toku prošle godine. Roditelji Roma izjavljuju da su dobivali manje poziva na sastanke u školi

te da su dobivali manje pisanih informacija od škole u poređenju sa reprezentativnim uzorkom roditelja³.

Grafikon 1 Koliko često je škola pozvala roditelja na različite oblike učešća?

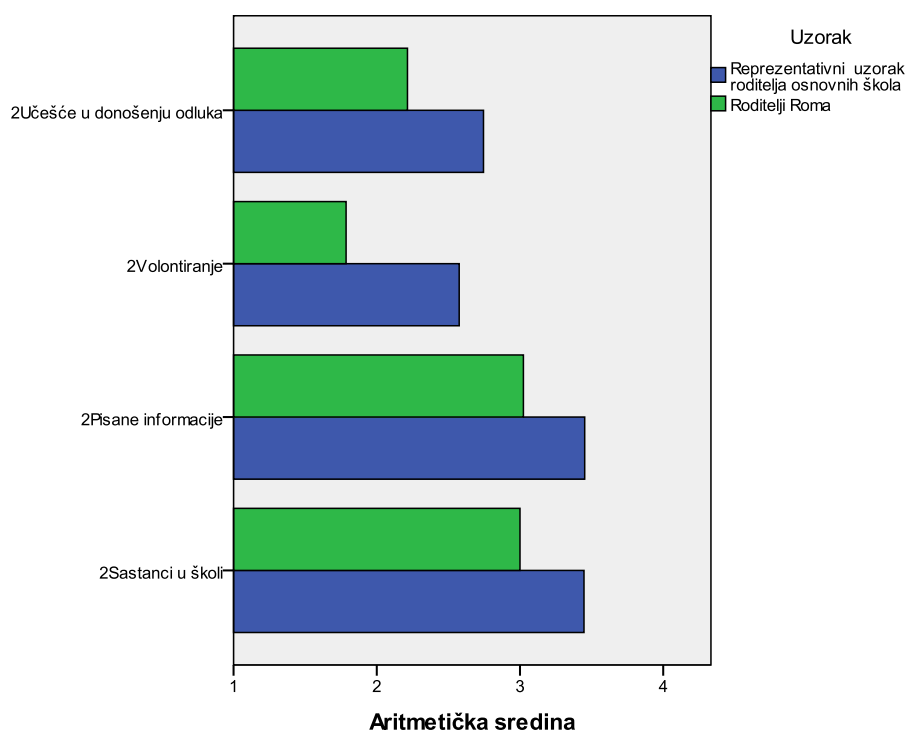
Grafikon 2 prikazuje koliki je nivo odaziva roditelja reprezentativnog uzorka i roditelja Roma na pojedine oblike učešća u životu škole.

Roditelji izjavljuju da se skoro svaki put odazivaju pozivima na sastanke u škole te da oni ili neko iz njihove porodice, pisane informacije od škole pročitaju gotovo svaki put.

U prosjeku, reprezentativni uzorak roditelja izjavljuje da se većinu puta odaziva na pozive na volontiranje u školi dok su se roditelji Roma u prosjeku odazvali jednom tokom prošle godine. Treba oprezno posmatrati ovaj nalaz jer su roditelji, generalno, slabo pozivani od strane škole da pomognu svojim volonterskim radom, tako da je moguće da roditelj koji je odgovorio da je pomogao samo jednom ili nijednom bio i pozvan da pomogne samo jednom ili nijednom. S druge strane, kako prikazuje Grafikon 3, roditelji i ne pokazuju veliki entuzijazam vezan za volontiranje u školi, posebno roditelji Roma.

³ p<0.01

Grafikon 2 Odaziv na različite oblike učešća

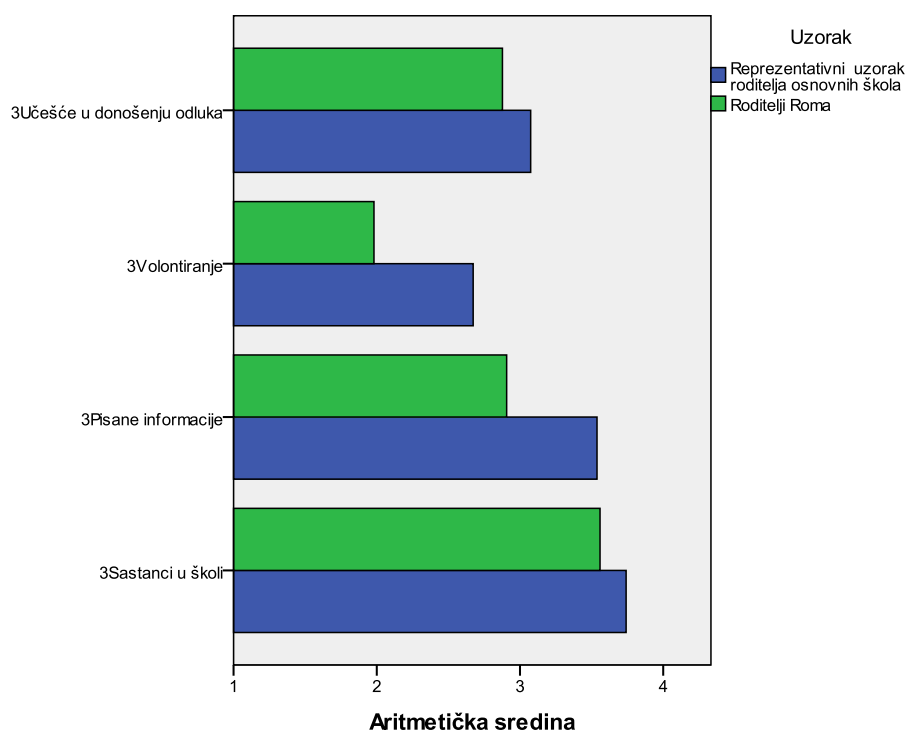
Grafikon 3 prikazuje mišljenje roditelja reprezentativnog uzorka i roditelja Roma o tome da li škole treba da poziva roditelje, da im šalje informacije, odnosno da traži od njih pomoć i mišljenje. Gotovo svi roditelji se slažu da je potrebno da škola poziva roditelje na individualne ili grupne sastanke u školi.

Isto tako, roditelji smatraju da škola treba da šalje pisane informacije. Iako su roditelji Roma dosta manje uvjereni u odnosu na roditelje reprezentativnog uzorka da škola treba da im šalje pisane informacije, oni ipak smatraju da je to vjerovatno nešto što škola treba da radi.

Roditelji se najmanje slažu da pozivanje na pomoć prilikom održavanja škole, pomoć pri organizaciji manifestacija, kod nastave i školskih uslužnih aktivnosti predstavlja nešto što škola trebala da traži od roditelja. Dok, u prosjeku, roditelji reprezentativnog uzorka su bliže mišljenju da vjerovatno škola treba to da radi, roditelji Roma smatraju da škola vjerovatno ne treba od njih da traži da učestvuju u takvim vrstama aktivnosti.

Generalno gledajući, roditelji vjeruju da bi škola vjerovatno trebala da traži njihovo mišljenje prilikom donošenja odluka upravljanju školom.

Grafikon 3 Da li škola treba da poziva roditelje?

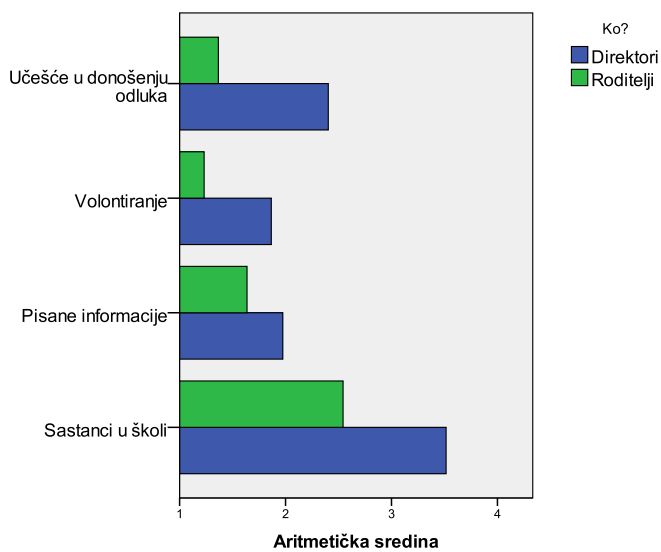
4.3. Direktori i roditelji

U istraživanju se učestvovala i 32 direktora osnovnih škola, kako bi se vidjelo da li postoji razlika između percepcije direktora i roditelja o broju poziva koji je upućen roditeljima za različite oblike učešća u radu i životu škole.

Grafikon 4 pokazuje da direktori smatraju da je broj poziva upućenih roditeljima znatno veći nego roditeljska percepcija broja poziva na različite oblike učešća u životu i radu škole u toku prošle godine⁴. Posebno se izdvaja razlika u percepciji učešća u donošenju odluka gdje roditelji u prosjeku izjavljuju da ih škola u toku prošle godine nije nikada pozvala, dok direktori smatraju da su ih pozivali najmanje jednom.

⁴ Sve razlike su statistički značajne sa nivoom značajnosti $p < 0.01$

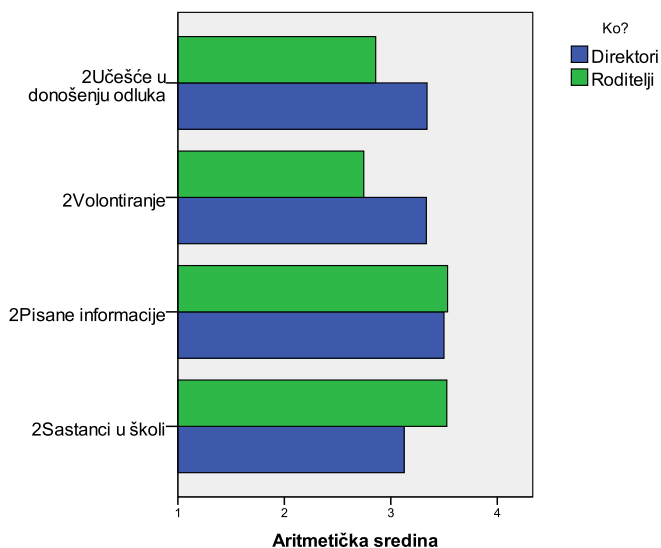
Grafikon 4 Koliko često je škola pozvala roditelja na različite oblike učešća (percepcija direktora i roditelja)

Grafikon 5 se odnosi na percepciju roditelja i direktora osnovnih škola o odazivu roditelja na različite oblike učešća.

U odnosu na roditelje, direktori smatraju da se roditelji manje odazivaju na individualne i grupne sastanke u školi⁵. S druge strane, direktori percipiraju odaziv roditelja na učešće u donošenju odluka u školi te odaziv na različite oblike volontiranja višim u odnosu na percepciju roditelja.

Grafikon 5 Odaziv roditelja na različite oblike učešća (percepcija direktora i roditelja)

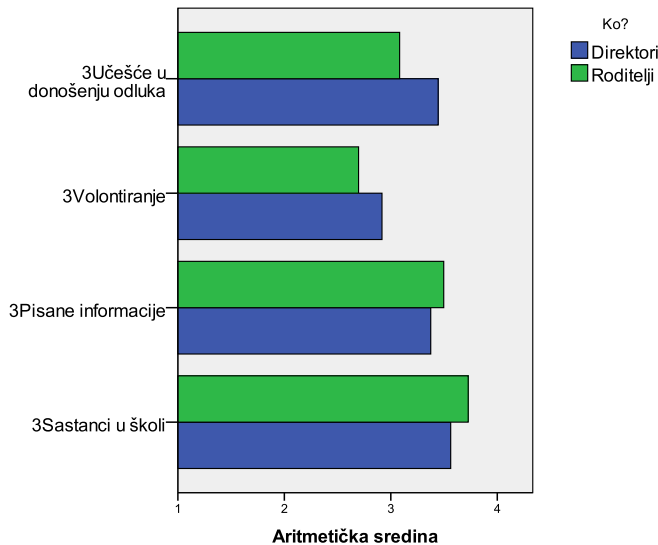
Veoma interesantan nalaz je da su direktori, za razliku od roditelja, više uvjereni da škola treba da poziva roditelje da volontiraju u školi, tj. da pomažu oko održavanja škole iu školske infrastrukture,

⁵ p<0.01

oko organizacije sportsko-društveno-kulturnih aktivnosti, te da škola treba da traži od roditelja mišljenje o upravljanju školom (Grafikon 6).

I roditelji i direktori su podjednako uvjereni da škola treba da poziva roditelje na grupne ili individualne sastanke, da im šalje pisane informacije⁶.

Grafikon 6 Da li škola treba da poziva roditelje? (percepcija direktora i roditelja)

4.4. Percipirani ishod učešća roditelja

Istraživanjem se željelo otkriti i kakva je percepcija roditelja o tome koliko su oni i njihova djeca zadovoljna školom, njihova percepcija komunikacije sa školom te percepcija njihovog uticaja u školi. Ispitanicima je postavljen niz tvrdnji, a oni su izražavali svoje slaganje na skali: 1 - Uopće se ne slažem; 2 - Donekle se slažem; 3 - U priličnoj mjeri se slažem; 4 - U potpunosti se slažem.

Tabela 1 prikazuje da roditelji koji pripadaju reprezentativnom uzorku roditelja osnovnih škola u prosjeku pokazuju viši nivo na svim indikatorima u poređenju sa roditeljima Roma⁷. To znači da su roditelji Roma u prosjeku manje zadovoljni s tim koliko je njihovo dijete sretno u školi, s njihovim uticajem te komunikacijom sa školom u poređenju sa reprezentativnim uzorkom roditelja.

⁶ Razlike nisu statistički značajne

⁷ Sve razlike su statistički značajne osim na tvrdnjama: „Moja škola je sigurno mjesto za dijete“, „Ja/Mi smo zadovoljni različitim načinima na koje možemo da se uključimo u rad škole“, „Ja sam/Mi smo zadovoljni načinima na koji možemo da utičemo na to kako se moje dijete obrazuje“, „Ja sam/Mi smo zadovoljni načinima na koji možemo da utičemo na školu uopće/uopšte“

Tabela 1 Roditeljska percepcija: dječje zadovoljstvo, komunikacija sa školom i uticaj u školi

	Reprezentativno uzorak roditelja				Roditelji Roma			
	Uopće se ne slažem	Donekle se slažem	U priličnoj mjeri se slažem	U potpunosti se slažem	Uopće se ne slažem	Donekle se slažem	U priličnoj mjeri se slažem	U potpunosti se slažem
Dijete je sretno u školi	0.40%	11.40%	30.90%	57.20%	10.90%	32.70%	32.70%	23.60%
Djetetu dobro ide u školi	0.90%	12.00%	31.50%	55.60%	12.70%	40.00%	20.00%	27.30%
Dijete uživa i u drugim aspektima škole (osim učenja)	1.10%	14.50%	33.60%	50.80%	12.50%	30.40%	26.80%	30.40%
Dijete postiže najviše što može	3.40%	16.30%	40.10%	40.20%	14.50%	23.60%	21.80%	40.00%
Mogu da dobijem pomoć od škole u slučaju da dijete ima neki problem osim akademskog učenja	7.60%	23.60%	31.60%	37.10%	27.80%	18.50%	40.70%	13.00%
Moja škola je sigurno mjesto za dijete	0.50%	16.00%	40.50%	42.90%	9.10%	34.50%	45.50%	10.90%
Nastava je visoko kvalitetna	2.80%	23.30%	37.50%	36.40%	18.20%	34.50%	34.50%	12.70%
Škola se prema meni/nama ophodi sa poštovanjem	0.90%	11.80%	35.50%	51.80%	28.60%	21.40%	30.40%	19.60%
Ja/Mi smo zadovoljni kvalitetom i kvantitetom informacija koje dobivamo od škole	6.50%	35.80%	33.60%	24.20%	39.70%	19.00%	34.50%	6.90%
Ja/Mi smo zadovoljni različitim načinima na koje možemo da se uključimo u rad škole	8.40%	42.30%	29.20%	20.20%	41.10%	23.20%	33.90%	1.80%
Ja sam/Mi smo zadovoljni načinima na koji možemo da utičemo na to kako se moje dijete obrazuje	16.00%	37.20%	28.90%	17.90%	33.90%	30.40%	32.10%	3.60%
Ja sam/Mi smo zadovoljni načinima na koji možemo da utičemo na školu uopće/uopšte	18.70%	38.60%	25.90%	16.80%	32.10%	30.40%	32.10%	5.40%

Skoro trećina ispitanih roditelja Roma izjavljuje da ne može da dobije pomoć od škole u slučaju da dijete ima neki drugi problem osim akademskog učenja. Oko 40% Roma uopšte nije zadovoljno različitim načinima na koji mogu da se uključe u rad škole i informacijama koje dobivaju od škole, dok trećina nije zadovoljna načinima na koje mogu da utiču na obrazovanje svoga djeteta te načinima na koji mogu da utiču na školu uopće.

Posebno se izdvaja razlika između roditelja Roma i ostalih na tvrdnji „Škola se prema meni ophodi sa poštovanjem“ gdje se skoro trećina ispitanih Roma uopće ne slaže sa navedenom tvrdnjom, za razliku od samo 1% roditelja reprezentativnog uzorka koji se ne slažu sa takvom tvrdnjom.

Roditelji reprezentativnog uzorka, kao i roditelj Roma, pokazuju nešto manju razinu zadovoljstva sa komunikacijom sa školom i njivom uticajem koji imaju u školi u odnosu na ostale indikatore. Tek 17% njih je potpuno zadovoljno načinima na koji mogu da utiču kako se njihovo dijete obrazuje te na školu uopće.

4.5. Povezanost različitih oblika učešća i percipiranih ishoda učešća roditelja

Istraživanjem se pokušao dati odgovor na pitanje da li učešće roditelja u životu i radu škole utiče na zadovoljstvo djeteta i roditelja školom, na zadovoljstvo roditelja sa komunikacijom sa školom i roditeljskom percepcijom njihovog uticaja na obrazovanje djeteta i u generalno u školi.

Kao i različite oblike učešća, percipirani ishodi učešća roditelja su predstavljeni kompozitnim skalama „Roditeljska percepcija dječjeg zadovoljstva i zadovoljstvo roditelja školom“, „Percepcija roditelja o komunikaciji s školom“ i „Percepcija roditelja o njivom uticaju u školi“ koje su dobivene spajanjem pojedinačnih indikatora.

Skala „Roditeljska percepcija dječjeg zadovoljstva i zadovoljstvo roditelja školom“ je dobivena spajanjem sljedećih indikatora:

- Dijete je sretno u školi
- Djetetu dobro ide u školi
- Dijete uživa i u drugim aspektima škole (osim učenja)
- Dijete postiže najviše što može
- Mogu da dobijem pomoć od škole u slučaju da dijete ima neki problem osim akademskog učenja
- Moja škola je sigurno mjesto za dijete
- Nastava je visoko kvalitetna
- Škola se prema meni/nama ophodi sa poštovanjem.

Unutarnja konzistencija skale mjerena Cronbach-ovim Alpha koeficijentom je visoka (.911).

Skala „Percepcija roditelja o komunikaciji s školom“ je dobivena spajanjem sljedećih indikatora:

- Ja/Mi smo zadovoljni kvalitetom i kvantitetom informacija koje dobivamo od škole
- Ja/Mi smo zadovoljni različitim načinima na koje možemo da se uključimo u rad škole

Unutarnja konzistencija skale mjerena Cronbach-ovim Alpha koeficijentom je visoka (.875).

Skala „Percepcija roditelja o njivom uticaju u školi“ je dobivena spajanjem sljedećih indikatora:

- Ja sam/Mi smo zadovoljni načinima na koji možemo da utičemo na to kako se moje dijete obrazuje
- Ja sam/Mi smo zadovoljni načinima na koji možemo da utičemo na školu uopće/uopšte

Unutarnja konzistencija skale mjerena Cronbach-ovim Alpha koeficijentom je visoka i iznosi .972.

Skala mjerenja za navedene indikatore je bila: 1 - Uopće se ne slažem; 2 - Donekle se slažem; 3 - U priličnoj mjeri se slažem, 4 - U potpunosti se slažem.

Obzirom da distribucije dobivenih skala značajno odstupaju od normalne, kao mjere povezanosti između različitih oblika poziva na učešće i percipiranih ishoda učešća roditelja je korišten Spearman-ov rang koeficijent korelacije.

Tabela 2 Povezanost između različitih oblika poziva na učešće i ishoda učešća roditelja

		Roditeljska percepcija dječjeg zadovoljstva u školi	Roditeljska percepcija komunikacije s školom	Roditeljska percepcija sopstvenog uticaja u školi
Sastanci u školi	koeficijent korelacije	.159**	.293**	.348**
	p	.000	.000	.000
	N	1134	1136	1133
Pisane informacije	koeficijent korelacije	.109**	.162**	.186**
	p	.000	.000	.000
	N	1134	1136	1133
Volontiranje	koeficijent korelacije	-0.05	.128**	.120**
	p	0.094	.000	.000
	N	1134	1136	1133
Učešće u donošenju odluka	koeficijent korelacije	0.007	.209**	.227**
	p	0.816	.000	.000
	N	1134	1136	1133

Postoji pozitivna ali slaba povezanost između broja poziva upućenih roditeljima za grupne ili individualne sastanke u školi i njihove percepcije sopstvenog uticaja u školi. To znači da roditelji koji dobivaju više poziva za sastanke u školi su i više zadovoljni s tim kako mogu uticati na obrazovanje svog djeteta i uticati na školu uopće.

Isto tako, roditelji koji dobivaju više poziva na sastanke u školi su više zadovoljni komunikacijom sa školom, odnosno količinom i kvalitetom informacija te različitim načinima na koji se mogu uključiti u rad škole.

Veoma slaba povezanost, ali statistički značajna, postoji između broja poziva škole na volontiranje koje je uputila roditeljima i percepcije roditelja o tome koliki je njihov uticaj u školi, te njihove percepcije komunikacije sa školom. Što znači da roditelji pokazuju veći nivo zadovoljstva sa komunikacijom sa školom te percepcijom sopstvenog uticaja u školi ako dobivaju više poziva da učestvuju u različitim oblicima volontiranja u školi.

Roditelji koje škola poziva da učestvuju u donošenju odluka vezanih za život škole su više zadovoljni komunikacijom sa školom te smatraju da imaju više uticaja u školi. Na ovaj nalaz nas upućuju koeficijenti korelacije (Tabela 2) koji su slabi ali i statistički značajni.

Zadovoljstvo roditelja školom te njihova percepcija dječjeg zadovoljstva školom nije u korelaciji sa količinom poziva škole da učestvuju u donošenju odluka i brojem poziva na različite oblike volontiranja. Ipak, roditelji koji su više puta pozivani na sastanke i oni koji su dobivali više pisanih informacija od škole su ujedno i oni roditelji koji su više zadovoljni školom i čija su djeca više zadovoljna školom. Ova povezanost je veoma slaba ali statistički značajna (Tabela 2).

4.6. Prepreke učešću roditelja u životu škole

Ovim istraživanjem se željelo otkriti koje su to prepreke za veće učešće roditelja u životu i radu škole.

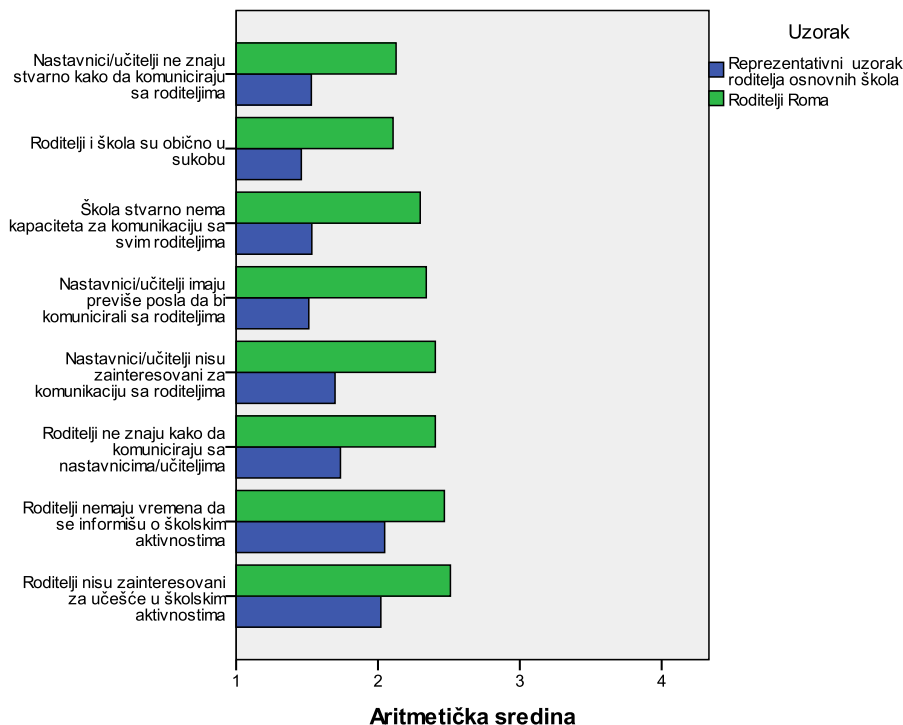
4.6.1. Percepcija roditelja

Grafikon 7 prikazuje odgovore roditelja na tvrdnje o mogućim barijerama i preprekama većem roditeljskom učešću (skala mjerenja: 1 - Uopće / uopšte se ne slažem; 2 - Uglavnom se ne slažem; 3 - Uglavnom se slažem; 4 - Slažem se u velikoj mjeri).

Roditelji iz reprezentativnog uzorka roditelja osnovnih škola se u prosjeku ne slažu sa izjavama da oni nisu zainteresovani za učešće u školskim aktivnostima, da nemaju vremena da se informišu o školskim aktivnostima, da ne znaju kako da komuniciraju sa nastavnicima/učiteljima, da nastavnici/učitelji nisu zainteresovani za komunikaciju sa roditeljima, da nastavnici/učitelji imaju previše posla da bi komunicirali sa roditeljima, da škola nema kapaciteta za komunikaciju sa svim roditeljima, da su roditelji i škola obično u sukobu, te da nastavnici/učitelji ne znaju stvarno kako da komuniciraju sa roditeljima.

S druge strane, roditelji Roma pokazuju znatno veći nivo slaganja sa navedenim izjavama.

Grafikon 7 Prepreke učešću

Kada su roditelju upitani da daju sugestiju šta bi to pomoglo u poboljšanju partnerstva između škole i roditelja, oko 30% roditelja je navelo veći broj sastanaka te poboljšanje komunikacije i kooperacije između roditelja i nastavnika.

4.6.2. Percepcija roditelja i direktora

Grafikon 8 uporedo prikazuje nivoe slaganja roditelja i direktora sa tvrdnjama o mogućim barijerama i preprekama većem roditeljskom učešću.

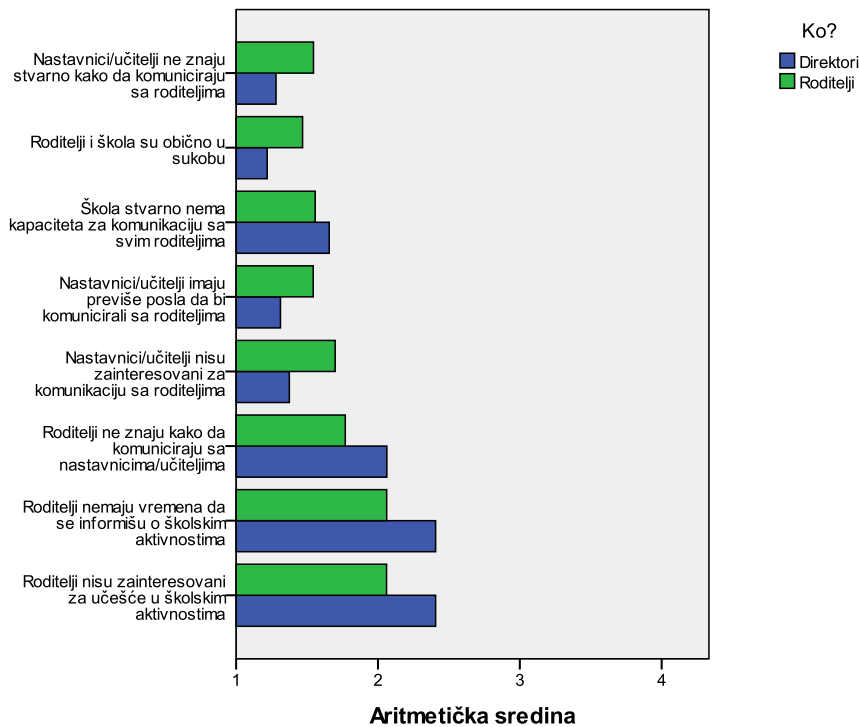
U poređenju s roditeljima, direktori su više uvjereni da roditelji nisu zainteresovani za učešće u školskim aktivnostima, da roditelji nemaju vremena da se informišu o školskim aktivnostima te da roditelji ne znaju kako komunicirati s nastavnicima.

Roditelji se, u donosu na direktore, više slažu s izjavama da nastavnici ne znaju kako da komuniciraju s roditeljima te da su roditelji i škola obično u sukobu⁸.

Prema tome roditelji u odnosu na direktore, kao prepreku njihovom većem učešću u životu i radu škole, više navode sukobe sa školom i loše komunikacijske vještine nastavnika. S druge strane direktori, u odnosu na roditelje, više navode manjak interesa, vremena i komunikacijskih vještina roditelja kao prepreku u većem učešću roditelja.

Iako bi se moglo pomisliti da roditelji kao prepreku učešću vide školu, a direktori roditelje, treba istaći da su nivoi slaganja sa spomenutim izjavama veoma male, te da sve navedene izjave, najvjerojatnije, ne predstavljaju stvarni problem vezan za participaciju roditelja.

Grafikon 8 Prepreke učešću (percepcija roditelja i direktora)

⁸ Razlike na ostalim indikatorima nisu statistički značajne.

5. Zaključci i preporuke

Na osnovu nalaza dobivenih ovim istraživanjem, mogu se izvući sljedeću zaključci:

- Učešće roditelja u životu i radu škole se najviše ogleda u grupnim i individualnim sastancima organizovanim od strane škole.
- Iako smatraju da treba da budu uključeni u donošenje odluka koje su važne za rad škole, mišljenje roditelja je da ih škola od njih ne traži mišljenje prilikom donošenja odluka. Međutim za razliku od roditelja, direktori izjavljuju da su u toku prošle godine pozivali roditelje da uzmu učešće u donošenju važnih odluka, te su uvjereni da roditelji treba da daju svoje mišljenje i stvarima bitnim za život i rad škole.
- Određeni broj roditelja je spreman i smatra da treba da pomognu školi kroz različite oblike volontiranja. Ipak, roditelji generalno izjavljuju da ih škola gotovo nikako ne poziva da volontiraju u školi. Iako i direktori izjavljuju da u toku prošle godine veoma mali broj puta zvali roditelje da volontiraju, oni izjavljuju da roditelji vjerovatno treba da pomognu školi kroz različite oblike volontiranja.
- Roditelji pokazuju nešto manju razinu zadovoljstva sa komunikacijom sa školom te sopstvenim uticajem koji imaju u školi.
- Roditelji koji dobivaju više poziva na sastanke u školi su više zadovoljni s tim kako mogu uticati na obrazovanje svog djeteta i uticati na školu uopće, komunikacijom sa školom, odnosno količinom i kvalitetom informacija te različitim načinima na koji se mogu uključiti u rad škole
- Roditelji koji su više puta pozivani na sastanke i oni koji dobivaju više pisanih informacija od škole su ujedno i oni roditelji koji su više zadovoljni školom i koji smatraju da su im djeca više zadovoljna školom
- Generalno, roditelji Roma se osjećaju manje uključenim u život i rad škole u poređenju sa drugim roditeljima.
- Roditelji Roma su, u prosjeku, manje zadovoljni s tim koliko je njihovo dijete sretno u školi, s njihovim uticajem te komunikacijom sa školom u poređenju sa drugim.
- Gotovo trećina roditelja Roma izjavljuje da se škola prema njima ne ophodi s poštovanjem.

Na osnovu zaključaka predlažemo sljedeće preporuke:

- Redovni odziv na pozive škole na roditeljske i informativne sastanke ne predstavlja jedini vid participacije te je potrebno animirati i podržati roditelje da sami iniciraju određene aktivnosti te da na sebe preuzmu odgovornost ključnog partnera u obrazovanju svoje djece.
- Jačanje Vijeća roditelja kao savjetodavnog tijela u školama i jačanje komunikacije između članova Vijeća i ostalih roditelja; informisanje i edukacija roditelja o njihovim pravima i obavezama, mogućnostima djelovanja i uključenosti u životu škole te o primjerima dobre prakse participacije roditelja.
- Učestalije informisanje roditelja o radu Vijeća roditelja, o aktivnostima koje se realiziraju u školi, razvojnim planovima škole, projektima u koje je škola uključena kao i sa dugoročnim ciljevima škole.

- Budući da se volonterski rad roditelja prepoznaje kao poželjan oblik angažmana i od strane roditelja i od strane direktora, potrebno je utvrditi načine i mogućnosti organizacije istog.
- Škola/direktor u saradnji sa Vijećem roditelja može promovisati volonterski rad u školama, upoznati i roditelje i učenike sa primjerima dobre prakse volonterizma te zajednički definirati koji su to segmenti života škole za koji je volonterski angažman poželjan.
- Organiziranje zajedničkih aktivnosti u školama (školsko osoblje, roditelji, učenici) u kojima će se kroz volonterski angažman dati vidljiv doprinos životu škole (npr. uređenje školskog dvorišta, sportskog igrališta, unutrašnjeg prostora škole, organizacija radionica ili predavanja...)
- Škola treba roditeljima posebno naglasiti kakvu ulogu mogu oni imati u odgojno-obrazovnom procesu, i uopće u radu škole. To valja činiti: obavijestima, putem školskih novina ili biltena, u okviru predavanja, na zajedničkim sastancima.
- Omogućavanje roditeljima da učestvuju u određivanju ciljeva škole i školske politike moglo bi podstaknuti željeno partnerstvo.
- Organizovanje dodatnih sastanaka sa roditeljima koji pripadaju romskoj nacionalnosti, koji eći biti inicirani od strane škole; uključivanje pojedinaca iz romske zajednice u komunikaciju na relaciji roditelji - škola (predstavnici Udruženja Roma npr. ili osobe koje su prepoznate kao osobe od povjerenja i uticaja u romskoj zajednici).
- Definisanje i uvođenje aktivnosti u kojima roditelji mogu dati svoj konkretan doprinos (organizacija i podrška vannastavnih aktivnosti, sportskih manifestacija, školskih priredbi, interkulturalnih događaja).
- Uvrštavanje dodatnih sadržaja u redovnu nastavu i/ili vannastavne aktivnosti koji se tiču istorije, tradicije i kulture etničkih manjina u BiH.
- Dodatna edukacija i/ili savjetodavni rad sa nastavnim i drugim školskim osobljem o radu sa učenicima/roditeljima koji pripadaju etničkim manjinama.

6. Bibliografija

- Branka Stevandić, 2004. Nacionalne manjine u Republici Srpskoj: Mukotrpana nastojanja u očuvanju kulturnog i jezičkog identiteta. *Regionalni glasnik za promociju kulture manjinskih prava i međuetničke tolerancije*, (4).
- Dika, S.L. & Singh, K., 2002. Applications of social capital in educational literature: A critical synthesis. *Review of Educational Research*, 72(1), 31-66. Available at: file:///P:/research/ESP%20OSF4%20participation/bibliography/EdResearcher/01RER02_applications_of_social_capital_in_education_literature_synthesis.pdf [Accessed January 5, 2008].
- European Commission against Racism and Intolerance, 2005. *Izveštaj o Bosni i Hercegovini*,
- Husremović, D. et al., 2007. *Obrazovanje u Bosni i Hercegovini: Čemu učimo djecu? Analiza sadržaja udžbenika nacionalne grupe predmeta*, Fond otvoreno društvo Bosna i Hercegovina. Available at: <file:///P:/proMENTELibrary/zotero/storage/9037/Iskustva%20stecena%20kroz%20reformu%20obrazovanja%20u%20Brckom.pdf> [Accessed February 27, 2008].
- ICVA, 2005. *NGO monitoring report on the implementation of the Development strategy BiH in education, social protection, and environment sector*,
- Majda Bećirević, 2006. *Inkluzija romske djece u obrazovanje u Bosni i Hercegovini: Osnovne poteškoće i kako ih prevazići*, Fond Otvoreno Društvo; Program podrške istraživanjima u oblasti javnih politika.
- Namir Ibrahimović, 2004. Obrazovanje u BiH: Između nacionalne mržnje i kvalitetnog obrazovanja. *Regionalni glasnik za promociju kulture manjinskih prava i međuetničke tolerancije*, (4).
- Organisation for Economic Co-operation and Development, 2003. *Thematic review Bosnia and Herzegovina*,
- Wong, S.W. & Hughes, J.N., 2006. Ethnicity and Language Contributions to Dimensions of Parent Involvement. *School Psychology Review*, 35(4), 645-662.